IX. Senamiesčiai
Old Towns

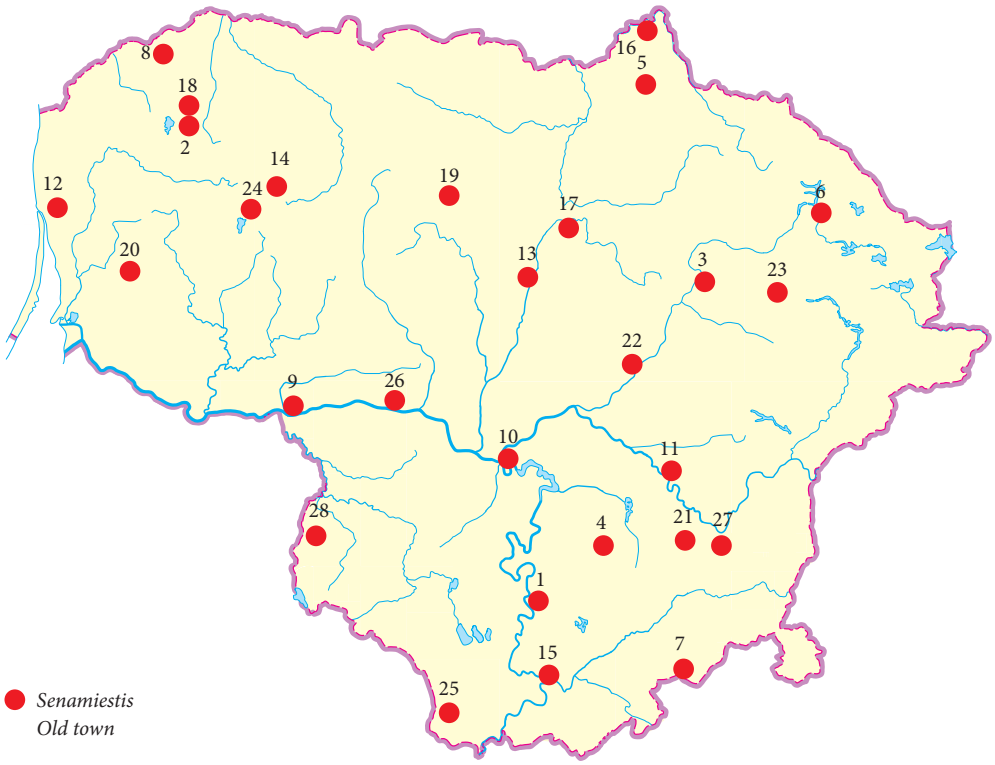

● *Senamiestis*
Old town

1. *Alytus*
2. *Alsėdžiai*
3. *Anykščiai*
4. *Aukštadvaris*
5. *Biržai*
6. *Dusetos (žr. V)*
7. *Eišiškės*
8. *Ylakiai*
9. *Jurbarkas*
10. *Kaunas*
11. *Kernavė (ir VIII)*
12. *Klaipėda (ir VIII)*
13. *Krekenava*
14. *Luokė*
15. *Merkinė*
16. *Nemunėlio Radviliškis*
17. *Panevėžys (žr. VIII)*
18. *Seda*
19. *Šeduva*
20. *Švėkšna*
21. *Trakai*
22. *Ukmergė*
23. *Utena*
24. *Varniai*
25. *Veisiejai*
26. *Veliuona*
27. *Vilnius (ir V, VI)*
28. *Virbalis*

ALYTUS

Eglė Marcinkevičiūtė,
Egidijus Šatavičius

Kalnų gatvė 18A

Archeologiškai žvalgytas žemės sklypas yra Alytaus senojo miesto teritorijos PV pakraštyje, terasuoto Nemuno slėnio apatinėje dalyje. Sklypas užima 16,76 arų teritoriją, kuri ženkliai nuolaidėja PV kryptimi (H_{abs} 70,00–63,00 m), kur užsibaigia bemaž horizontalia salpinės terasos aikštele. Sklypą iš ŠV pusės juosia stačiašlaitė ir gili griova, kuria teka nedidelis upelis, o sklypo ŠR pakraštyje griova užpilta, įrengiant įvažiavimą. Sklypo ŠR ir centrinėje dalyje aiškiai matyti paviršiaus niveliavimo–nustumdymo žymės. Be to, žemės paviršius praradęs tipišką slėniams būdingą pakopinį reljefą, kuris dabar tapęs tolygiai nuolaidėjančiu.

Ši Alytaus senojo miesto vieta nėra archeologiškai tyrinėta. Artimiausia teritorija, kur buvo vykdomi archeologiniai tyrimai, yra A. Juozapavičiaus gatvė ir miesto aikštė ties Jiezno ir A. Juozapavičiaus gatvių sankryža (*ATL 2006 metais,* V., 2007, p. 269–270; *ATL 2007 metais,* V., 2008, p. 313–317; *ATL 2008 metais,* V., 2009, p. 295–297; *ATL 2010 metais,* V., 2011, p. 306–311).

2012 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu siekiant išsiaiškinti senojo Alytaus miesto kultūrinio sluoksnio išplitimą bei išlikimą, visoje sklypo teritorijoje buvo ištirtas 20,2 m² dydžio plotas, kurį sudaro 1 perkasa (10 m²), 7 šurfai (šeši jų po 1 m², vienas – 4 m² dydžio) bei 5 gręžiniai (bendrai 0,2 m²) (1 pav.). Tiriamas gruntas kastas mentelėmis.

Archeologiškai tyrinėtą teritoriją galima suskirstyti į dvi atskiras zonas: aukštutinę ir žemutinę. ***Aukštutinėje zonoje*** visas viršutinis žemės sluoksnis yra nustumdytas bei erodavęs

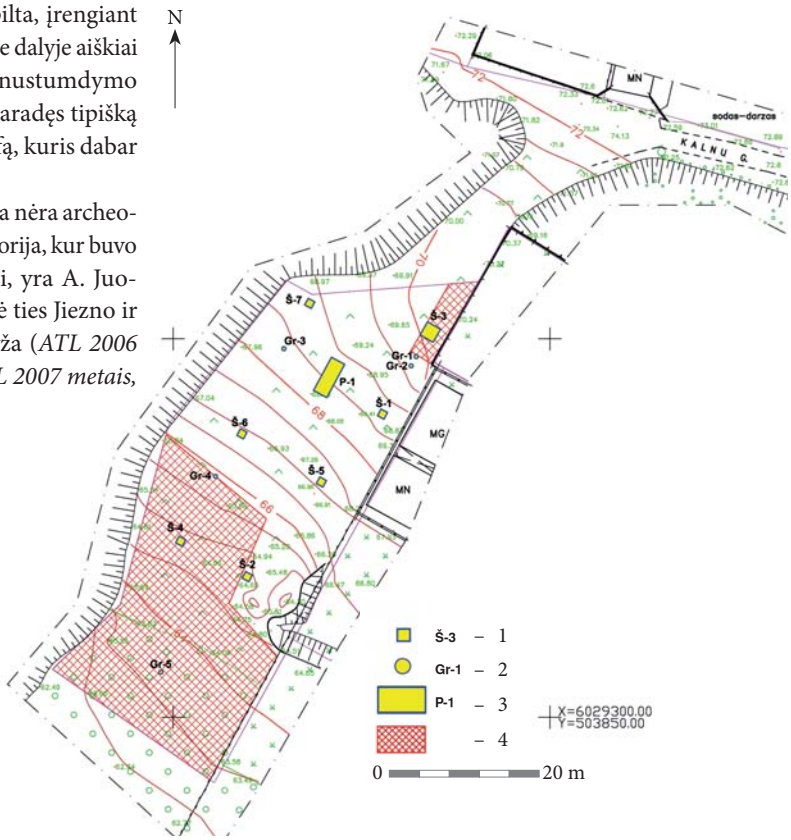

1 pav. Tyrinėto sklypo planas su pažymėtomis archeologinių kasinių vietomis ir nustatyta archeologiškai vertinga teritorija: 1 – šurfas; 2 – gręžinys; 3 – perkasa; 4 – nustatyta archeologiškai vertinga teritorija. E. Šatavičiaus brėž.

Fig. 1. A plan of the investigated area showing the excavation sites and the archaeologically valuable territory that was determined: 1 – test pit; 2 – borehole; 3 – trench; 4 – archaeologically valuable territory that was determined

ir perklostytas žemesnių teritorijų kryptimi. Tai patvirtina iškastos perkasos 1, šurfų 1, 3 (ŠV dalis), 5–7 bei gręžinių 1–3 duomenys: tirtose vietose paviršiuje aptiktas 11–30 cm storio sujauktas dirvožemio ir žemiau slūgsojusio aleuritingo smėlio sluoksnis; žemiau dengėsi įžemis (nejudintas gruntas) – aleuritingas smėlis, suklostytas vėlyvojo ledynmečio pabaigoje. Žemės paviršiuje ir tirtose vietose pasitaikė tik pavienės keraminių indų šukės.

Sklypo ŠR pakraštyje tirtame šurfe 3 atidengti pastato pamatai (2 pav.), statyti iš stambių riedulių (40–60x40–60x30–40 cm dydžio), tarpus užpildant smulkesniais rieduliais. Rieduliai kloti į iškastą 54–62 cm pločio ir daugiau nei 1 m gylio stačiašlaitį griovį riedulius surišant melsvu aleuritu (šlynu). Pamatų viršutinė dalis nuardyta (trūksta mažiausiai 0,5 m aukščio viršutinės dalies). Pastato vidinės pusės ŠR kampe, 30–46 cm gylyje, atidengtas įvairialaikėmis

2 pav. Šurfe 3 atidengti pastato pamatai ir asla. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 2. The building foundation and hard-packed earth floor uncovered in test pit 3

plytomis (29x17, 30x17, 29x14 cm dydžio, platesnės su – braukomis) grįstas plotelis – pastato asla, o priešingame kampe (PV) – įgilinta duobė (60–75 cm gylio nuo aukščiausios pamatų vietos), užpildyta 4 skirtingų gruntų horizontais su archeologiniais radiniais: raudono molio, juodo dirvožemio ir šlyno su statybinėmis šiukšlėmis sluoksniais, kuriuose pasitaiko pavienių stambių riedulių. Dugne (apie 90 cm gylyje) aptiktas iki 10 cm storio suplūkto melsvo aleurito sluoksnelis, kuris, kaip spėjama, buvo įgilintos patalpos asla. Šios patalpos ŠR sieną sudarė masyvus vertikaliai pastatytas plokščias riedulys. Greta pastato pamatų, išorėje, įžemio viršutinėje dalyje, atidengta stambi (apie 20 cm skersmens) ovalo formos stulpavietė, kurioje dar galima aptikti stipriai sutrūnijusios medienos likučių. Apie 35–40 cm gylio stulpavietė pradėjo dengtis iš karto po viršutiniu supiltiniu žemės sluoksniu.

Pastatas buvo pastatytas atragyje, iš ŠR–Š ir ŠV pusių apribotame gilios stačiašlaitės upokšnio griovos. Pastatas galutinai sunyko II Pasaulinio karo metais. Tai patvirtina ir vietos gyventojų pasakojimai. Paskutiniajame etape pastato būta medinio. Nustatyti pastato chronologiją remiantis iškasto šurfo duomenimis yra sunku. Vidinėje pastato dalyje atidengtuose kultūrinio sluoksnio horizontuose aptikta daug radinių (daugiausiai molinių žiestų ir apžiestų indų šukių), datuojamų XIX–XX a. viduriu. Tik nedidelė jų dalis priskirtina XVII a. pabaigai – XVIII a. Įvairių epochų radiniai persimaišę tarpusavyje ir atskirų chronologinių horizontų nesudaro. Atidengti pastato pamatai preliminariai gali būti datuojami XIX a. Šią chronologiją bei pastato vidinę struktūrą gali patikslinti tik platesnio masto archeologiniai tyrimai. Pastato išorėje kultūrinio sluoksnio neaptikta, jis nustumdytas niveliuojant žemės paviršių. Šio

pastato dydis ir perimetras liko nenustatyti.

Žemutinėje zonoje kastuose šurfuose 2 ir 4 bei darytuose gręžiniuose (Nr. 5) stebėta tokia stratigrafija (nuo viršaus žemyn): viršuje buvo iki 24–30 cm storio tamsiai pilko dirvožemio sluoksnis, žemiau slūgsojo pilko grunto (21–25 cm storio) ir tamsiai pilko durpžemio (17–25 cm storio) sluoksniai, po kuriais dengėsi plonas (21–25 cm storio) maišyto grunto horizontas; įžemis (aliuvinis balkšvas smėlis) pasiektas 75–90 cm gylyje. Visi virš įžemio išskirti litologiniai sluoksniai priskirtini Alytaus senojo miesto kultūriniam sluoksniui. Tačiau viršutiniai jo horizontai iki 50 cm gylio yra antrinės kilmės (perklostyti iš aukštesnių teritorijų stumdant buldozeriu bei ilgalaikių erozinių procesų metu) ir perarti. Šurfas 2 tirtas II Pasaulinio karo metu aviacinės bombos ar artilerijos sviedinio išmuštos duobės vietoje, todėl visi atidengti litologiniai sluoksniai yra antrinės kilmės (perklostyti). Šioje zonoje tirtuose šurfuose bei žemės paviršiuje (daržuose) aptikta daug archeologinių radinių: keraminių indų šukių, smulkių gyvulių kaulų atplaišų, titnago nuoskalų ir pavienių skelčių bei pavienių stiklinių indų šukių. Paminėtina, kad dalis radinių gali būti kilę ir iš kitų Alytaus miesto vietų, čia patekę kartu su atvežtiniu gruntu.

Žvalgomųjų tyrimų metu identifikuotos dvi archeologiškai vertingos teritorijos su dalinai apardytu kultūriniu sluoksniu bei gausiais archeologiniais radiniais (1 pav.).

Pirmoji teritorija identifikuota sklypo aukštutinės zonos ŠR pakraštyje (šurfas 3), kur atidengtos pastato liekanos. Ši zona driekiasi išilgai sklypo PR ribos, apimdama 3 m pločio ir 10,8 m ilgio ruožą. Šios teritorijos plotas – 36,6 m^2. Kadangi didesnė pastato dalis patenka į gretimą sklypą, tai ir archeologiškai vertinga teritorija turėtų tęstis šia kryptimi.

Antroji teritorija identifikuota sklypo žemutinėje zonoje (šurfas 4; gręžiniai 4–5), kur aptiktas dalinai apardytas senojo miesto kultūrinis sluoksnis. Ji apima bemaž visą sklypo PV dalį, išskyrus aviacinės bombos sunaikintą PV plotą ties teritorijos ŠR pakraščiu (šurfo 2 aplinka). Šios teritorijos plotas – 669,85 m^2. Tikėtina, kad ši teritorija su dalinai apardytu kultūriniu sluoksniu tęsiasi ir toliau PV kryptimi (Nemuno link), iki salpinės terasos šlaito pradžios.

Tyrimų metu surasta daugiau nei 400 keramikos fragmentų – indų šukių. Dauguma jų yra smulkios, iki 1–3 cm dydžio, todėl apie 70 % keramikos detalesnei analizei dėl fragmentiškumo netinka. Apie 3/5 visų fragmentų sudaro apžiesta keramika su smulkiai grūstu granitu molio masėje (3 pav.: 1–6, 10). Apžiedimas nevienodas, pasitaiko plotų be žiedimo žymių. Indų sienelių storis svyruoja tarp 0,7–1,2 cm. Šukės yra rusvos–pilkos spalvos. Žiestų indų fragmentai sudarė apie 1/5 visų šukių kiekio (3 pav.: 7–9; 4 pav.: 1). Jų sienelių storis svyruoja tarp 0,4–1,1 cm. Ši keramika datuojama XVIII–XIX a. viduriu. Dažniausiai šukės yra pilkos ir rausvos spalvos. Nemaža jų dalis dengta žalsvai ruda ir ruda glazūromis.

Tiek apžiesti, tiek ir žiesti indai kartais puošti horizontaliomis linijomis–juostomis (įvairaus pločio), bangelėmis (3 pav.: 1–3; 4 pav.: 1). Kartais puošyba yra glazūrinė. Pasitaikė viena šukė, puošta įstrižų įkartėlių juosta. Įdomus pastebėjimas, kad visi žiesti juodosios keramikos indai išorėje buvo puošti nuo viršaus įstrižai besidriekiančiomis ir susikertančiomis linijomis, sudarančiomis rombų ornamentą (3 pav.: 9). Juostos greičiausiai suformuotos šlifuojant indo paviršių ir matosi tik šukę pavarčius rankoje, pakeitus apšvietimo kampą.

3 pav. Apžiestų (1–6, 10) ir žiestų (7–9) indų šukės, surastos tiriant pastato liekanas, atidengtas šurfe 3. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 3. The sherds of partly thrown (1–6, 10) and hand thrown (7–9) vessels found in test pit 3 while investigating the building's remains

4 pav. Šurfe 4 rastas nedidelio žiesto indo, puošto smulkių bangelių linijomis (1), ir pypkės (2) fragmentai. Abu dengti žalia glazūra. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 4. Pieces of a small hand thrown pot decorated with fine wavy lines (1) and fragments of a pipe (2) were discovered in test pit 4. Both were covered with green glaze

Sprendžiant iš surastų keraminių indų šukių, miestelio gyventojų buityje buvo naudojamos puodynės, dubenys, ąsočiai, lėkštės bei puodeliai. Kaip ir įprasta tirtame plote procentiškai vyravo indų sienelių fragmentai (79,8 % visų šukių kiekio), indų pakraštėlių fragmentų surasta 10,9 %, dugnelių – 7,8 %, o ąsų ir rankenėlių – 1,5 %. Žiesta ir apžiesta buitinė keramika datuojama XVII a. pabaiga – XX a. viduriu.

Tyrimų metu surastas vienas smulkus rudo molio pypkės (?) fragmentas, išorėje dengtas žalia glazūra (4 pav.: 2), o šurfe 3 rastas neglazūruoto plokštinio koklio fragmentas (5 pav.). Abu radiniai datuojami XVIII a.

Tyrimų metu šurfuose 2, 3 ir 4 aptikta keletas labai smulkių stiklo fragmentų, priskirtinų smulkiems indeliams bei langų stiklui ir datuotinų XVIII a. pabaiga – XX a. viduriu. Taip pat šiuose šurfuose rasta keletas nedidelių korodavusios geležies gabaliukų, kurių pirminės formos nustatyti neįmanoma. Tyrimų metu šurfuose 2, 3 ir 4 aptikta smulkių gyvūnų kaulų fragmentų. Dauguma jų rasti perklostytuose horizontuose ir datuotini XX a. pabaiga – XXI a. pradžia.

Archeologinių tyrimų metu surasta apie 30 smulkių titnago radinių. Apie 22 % visų titnago radinių yra pabuvoję ugnyje. Titnago radiniai yra pagaminti iš gana geros kokybės pilkos spalvos titnago. Apie 36 % visų titnago radinių yra pasidengę įvairaus storio melsva–balta patina. Pastebimas didelis titnago radinių fragmentiškumas – ilgalaikės žmogaus ūkinės veiklos šioje teritorijoje požymis. Didžiąją titnaginio inventoriaus dalį sudarė įvairaus dydžio nuoskalos ir atplaišos (apie 72,7 %, 24 vienetai), o skeltės bei jų dalys tesiekė tik apie 15,15 % (5 vienetai). Surasti 3 smulkūs apskaldyti titnago gabaliukai bei 1 skiltuvas.

5 pav. Plokštinio koklio fragmentas, rastas šurfe 3. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 5. The panel stove tile (Blattkachel) fragment found in test pit 3

0 5 cm

Absoliuti dauguma titnago radinių slūgsojo viršutiniuose horizontuose: tamsiai pilkame supiltiniame ir erozijos apnaikintame pilkame grunte. Pagrįstai galima manyti, kad titnago radinių pirminė padėtis turėjo būti sklypo aukštutinė dalis ar dar aukštesnės bei tolimesnės teritorijos. Vėlesnių erozinių procesų metu bei dėl intensyvios žmogaus ūkinės veiklos jie buvo perklostyti į žemesnes teritorijas. Titnago radinių chronologinė ir kultūrinė priklausomybė dėl mažo ištirtumo lieka neaiški. Preliminariai dauguma titnago radinių datuotini mezolito–neolito ar bronzos pradžios laikotarpiu, o minėtasis skiltuvas galėjo būti naudojamas ir senojo miestelio gyventojų.

Visi radiniai perduoti AKM.

Kalnų St. 18A

The evaluated plot is in the bottom part of the terraced Nemunas valley on the SW edge of the territory of Alytus Old Town. In 2012, 20.2 m^2 was evaluated in the plot (Fig. 1).

The remains of a building were unearthed in the plot's NE edge (Fig. 2). Its foundation was created from large boulders, the floor was paved with bricks from various periods, and in the corner was a pit filled with various soils with archaeological finds and construction waste. A hard-packed earth floor, up to 10 cm thick, from a sunken room was discovered at its bottom. The building was ultimately destroyed during the Second World War. The unearthed foundation can preliminarily be dated to the 19th century. The cultural layer horizons unearthed inside the building contained an abundance of finds (mostly sherds of thrown and partly thrown clay pottery) dating to the late 17th – mid-20th century.

A cultural layer, up to 75–90 cm thick, the upper part of which had been destroyed by ploughing or erosion, was discovered in the test pits excavated in the lower zone. An abundance of archaeological finds: potsherds, small splinters of animal bones, flint flakes, isolated flint blades, and isolated shards from glass vessels were discovered in the test pits excavated in this zone and on the ground's surface (in the gardens).

Over 400 potsherds were discovered during the excavation. About 3/5 of them were partly thrown pottery with finely crushed granite temper (Fig. 3:1–6, 10). Wall thickness ranged between 1.2–0.7 cm. Hand thrown pottery fragments comprised about 1/5 of all of the sherds (Fig. 3:7–9; 4:1). Wall thickness ranged between 1.1–0.4 cm. This pottery dates to the late 17th – mid-20th century. A large percentage of it has greenish brown and brown glazes. The partly thrown and hand thrown vessels were decorated with horizontal lines – bands, wavy lines (Fig. 3:1 –3; 4:1), and parallel and intersecting diagonal lines forming lozenge designs (Fig. 3:9). Judging from the discovered potsherds, jars, bowls, pitchers, plates, and cups were used in the town inhabitants' domestic life. The hand thrown and partly thrown household pottery dates to the late 17th – mid-20th century. One small pipe fragment covered on the outside with green glaze (Fig. 4:2) and in test pit 3 a fragment of an unglazed panel stove tile (*Blattkachel*) were also found (Fig. 5). Both finds date to the 18th century.

About 30 small flint finds were discovered during the excavation. About 22% of the flint finds had been in a fire. The flint finds had been manufactured from good quality grey flint. A high degree of fragmenting was noted in respect to the flint finds. A large percentage of the flint inventory consisted of various-sized flakes and splinters (about 72.7%, 24 specimens), while the blades and blade pieces comprised only about 15.15% (5 specimens). Three small knapped pieces of flint and one fire striker were discovered. The majority of the flint finds should preliminarily be dated to the Mesolithic – Neolithic or the Early Bronze Age, while the aforementioned fire striker could have been used by the inhabitants of the old town.

ALSĖDŽIAI

Asta Gerbutavičiūtė

Žvalgomieji tyrimai Alsėdžiuose

2012 m. Alsėdžių miestelyje (UK 17070) (Plungės r.) buvo atlikti archeologiniai žvalgomieji tyrimai. Tyrimai vykdyti Bažnyčios, Draugystės, Pušyno, Makščių, Žaliojoje, Liepų, Jurgaičių, Platelių, Telšių, Varduvos gatvėse, būsimų vandentiekio bei nuotekų tinklų šulinių vietose.

Archeologiniai žvalgomieji tyrimai pradėti Alsėdžių miestelio P dalyje, **Bažnyčios** gatvėje, kur ištirti 3 šurfai 1–3 (bendras plotas 6 m²). Kadangi šurfo 1 paviršiniame sluoksnyje buvo aptikta pavienių smulkių žmogaus kaulų – pirštakaulių, jis buvo išplėstas iki 4 m². Atlikus tyrimus nustatyta, jog žmogaus kaulai į šią vietą patekę atsitiktinai, gatvių tiesimo metu atvežant žvyro gruntą. Šioje gatvėje tirtuose šurfuose fiksuotas XX a. 0,9–2,2 m storio daugiausia supiltinis ar suardytas kultūrinis sluoksnis.

Tęsiant žvalgomuosius tyrimus **Draugystės** gatvėje, buvo ištirti 9 šurfai 4–10, 12–13 (bendras plotas – 9 m²). Didžioji dalis šių šurfų buvo tiriami saugomoje Alsėdžių miestelio teritorijoje, išskyrus šurfus 8–10, kurie tirti vizualinės apsaugos zonoje. Draugystės gatvėje tirtuose šurfuose fiksuotas vėlyvas, XX a. pabaigos kultūrinis sluoksnis, susidaręs gatvės įrengimo darbų metu.

Makščių gatvėje, esančioje vizualinės Alsėdžių miestelio apsaugos zonos teritorijos PV dalyje, į V nuo Draugystės gatvės, buvo ištirtas šurfas 11, kuriame fiksuota telekomunikacijų linija bei XX a. pabaigos perkasimas, užpildytas kalkėmis.

Pušyno gatvėje, saugomoje Alsėdžių miestelio teritorijoje, ištirti 6 šurfai 14–19 (bendras ištirtas plotas šioje gatvėje – 6 m²). Čia fiksuotas 0,4–1 m storio XX a. kultūrinis sluoksnis bei ankstesnių inžinerinių tinklų tiesimo metu suformuoti perkasimai.

Tolesni tyrimai vykdyti **Žaliojoje** gatvėje. Šioje vietoje buvo tiriami 5 šurfai 20–24. Vienas jų – šurfas 20 patenka į Alsėdžių miestelio saugomą teritoriją, likę tirti vizualinės apsaugos zonoje. Bendras šioje atkarpoje tirtų šurfų plotas siekia 29 m². ***Šurfo 21*** vietoje 70–90 cm gylyje buvo aptikta akemeninių pamatų konstrukcija bei kultūrinis sluoksnis su XVII–XIX a. keramikos šukėmis. Šurfas išplėstas nuo 1 iki 4 m² ploto, atidengiant buvusio pastato akmeninių pamatų ŠV kampą. Aptikus buvusio pastato pamatus buvo nuspręsta tiriamą šurfą išplėsti iki 25 m² (5x5 m) ploto žvalgomosios perkasos. Joje fiksuotas intensyvus 70–80 cm storio kultūrinis sluoksnis. kuriame rastas dide-